VOORKOM EEN PLAAG, BEGIN VANDAAG

Bouwstenen voor de preventie van knaagdieroverlast in de gemeente

Over dit document & Colofon

Voor u ligt het document 'Bouwstenen voor de Preventie van Knaagdieroverlast in de Gemeente'. Het document is voornamelijk bedoeld voor **wethouders**, **gemeenteambtenaren**, **gemeenteraadsleden** en andere personen werkzaam in gemeenten die preventie van knaagdieroverlast willen vormgeven binnen de gemeente.

Aan de hand van **13 bouwstenen** en relevante achtergrondinformatie kunt u aan de slag met het voorkomen van knaagdieroverlast. Het document is bedoeld ter **inspiratie** en **ondersteuning** en biedt op die manier **handvatten** voor u als persoon werkzaam bij de gemeente. U kunt het hele document chronologisch doorlezen, maar u kunt ook diverse onderdelen los van elkaar bekijken. Door middel van interne links kunt u makkelijk wisselen tussen de pagina's. Omdat preventie van knaagdieroverlast aan zo veel terreinen raakt, is de algemene boodschap van dit document: **houd preventie altijd in het achterhoofd**.

Dit document is opgesteld in opdracht van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. De inhoud is tot stand gekomen met inbreng en expertise van en intensieve samenwerking tussen deelnemers van de werkgroepen Preventie en Communicatie, die onderdeel zijn van het 'Programma IPM Knaagdierbeheersing'.

Juni 2024, versie 2.0.

Tekst en opmaak: Maite van Gerwen, Animo Animalis, www.animoanimalis.nl

Met inhoudelijke input van: KAD, NVPB, PLA..N., KPMB, CenSAS, Universiteit Utrecht, Universiteit Wageningen, Hortensius Habitat Management, Ten Dijk Plaagdierbeheersing, ZLTO, GGD GHOR Nederland, Milieu Centraal, Dierenbescherming, Gemeente Leudal, Gemeente Capelle a/d Ijssel, GGD Amsterdam, EWS Group.

© Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding: Bouwstenen voor de preventie van knaagdieroverlast in de gemeente, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, 2024.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden. Bij gebruikte foto's is de fotograaf vermeld. Indien er geen vermelding bij staat gaat het om stockfoto's van Canva, verkregen met een licentie.
- Het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, de auteur van het document en de deelnemers van het Programma IPM Knaagdierbeheersing aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van dit document of de toepassing van de adviezen.

Inhoudsopgave

KLIK OP EEN TITEL EN GA DIRECT NAAR DE PAGINA

Over dit document & Colofon 2

Inleiding
- Naar een duurzame en effectieve knaagdierbeheersing 4
- Bouwstenen voor preventie binnen de gemeente 5
- Programma IPM Knaagdierbeheersing 6
- Rol van de gemeente 7

Leeswijzer 8

Achtergrond
- Ratten en Muizen 9
- Ratten en Muizen: Weetjes 10
- Ratten en Muizen: Kenmerken 11
- Integrated Pest Management (IPM) 12
- Integrated Pest Management (IPM): Plan, Do, Check, Act 13
- Drempelwaarde 14
- Plaagdier Risico Inventarisatie (PRI) 15
- Het probleem van rodenticiden 16
- Preventie en natuurlijke regulatie van populaties 17

13 bouwstenen voor de preventie van knaagdieroverlast in de gemeente 18
- Overzichtspagina met een link naar elk van de bouwstenen

Wat als preventie niet voldoende is? 32

Overzicht van relevante organisaties, afkortingen en bronnen 33

Overzicht van goede voorbeelden 34

Inleiding

Naar een duurzame en effectieve knaagdierbeheersing

COMMENSALE KNAAGDIEREN

Ratten en huismuizen komen van nature voor in Nederland en behoren tot de zogenaamde 'commensale' knaagdieren. Het zijn cultuurvolgers die veelal in de nabijheid van mensen leven en zich uitstekend hebben aangepast aan de menselijke leefomgeving. Ze maken voor hun overleving gebruik van alles wat mensen ze bieden, waaronder voedsel en schuil- of nestelgelegenheid.

Wanneer er een plaag van ratten of muizen ontstaat zijn mensen meestal de oorzaak.

ONDERDEEL VAN HET ECOSYSTEEM

Ratten en muizen hebben hun eigen plek in de leefomgeving en vervullen daar hun rol als onder andere prooidier en als opruimers.

Omdat ratten en muizen gezondheids- en veiligheidsrisico's met zich meebrengen, houden mensen de knaagdieren liever op afstand en wil men te grote aantallen dieren op één locatie voorkomen.

ROL VAN DE RIJKSOVERHEID

De Rijksoverheid werkt aan een **duurzame en effectieve knaagdierbeheersing.** Het doel is om op die manier gezondheidsproblemen, economische schade en andere overlast door ratten en muizen te voorkomen én daarbij rekening te houden met dierenwelzijn en milieu, nu en in de toekomst.

In 2021 is daarom het Programma IPM Knaagdierbeheersing van start gegaan. Hieraan nemen veel **stakeholders** deel binnen verschillende **werkgroepen**.

IPM staat voor **Integrated Pest Management** (Integraal Plaagdier Management) en heeft betrekking op de verantwoorde en integrale beheersing van dierplagen.

Op pagina 6 is meer te lezen over het programma IPM Knaagdierbeheersing en op pagina 12 is meer achtergrondinformatie te vinden over IPM.

Inleiding

Bouwstenen voor preventie binnen de gemeente

PREVENTIE CENTRAAL

De IPM-werkwijze gaat in eerste instantie uit van **monitoring** en **preventie** van overlast. Preventie richt zich in het geval van knaagdierbeheersing hoofdzakelijk op (1) het wegnemen van de toegang tot en de beschikbaarheid van voedsel en (2) het voorkomen van schuilplaatsen of huisvesting voor knaagdieren.

Wanneer IPM, en dus preventie, goed wordt uitgevoerd ontstaat er in de eerste plaats geen overlast. Er hoeven vervolgens geen dieren te worden gedood met middelen die voor doeldieren, niet-doeldieren en het milieu, schadelijk zijn. Een win-win situatie dus.

GEMEENTEN EERSTE AANSPREEKPUNT

Preventie van knaagdieroverlast kan op veel manieren worden vormgegeven. Een voorwaarde voor het slagen van preventie is dat er voldoende kennis en bewustzijn is bij alle betrokkenen. Voor inwoners en bedrijven is de gemeente het eerste aanspreekpunt wanneer er overlast is van knaagdieren.

BEHOEFTEN VAN GEMEENTEN

Gemeenten spelen een cruciale rol in het voorkomen van overlast, door onder andere het verstandig inrichten van de leefomgeving. Middels concrete bouwstenen geeft dit document aanbevelingen voor vormgeving van preventie.

Een gemeente kan op haar beurt weer andere organisaties binnen de gemeente betrekken, zoals woningcorporaties. In een verkenningsstudie van de Antea Group (2020) komt naar voren dat gemeenten behoefte hebben aan uitgangspunten om knaagdierbeheersing vorm te geven. Ook is er behoefte aan uitwisseling tussen gemeenten en aan een centrale partner die hierin kan ondersteunen.

Het huidige document voorziet in die behoeften en bevat aanbevelingen om de preventie van knaagdieroverlast binnen de gemeente goed vorm te geven. De aanbevelingen kunnen worden omgezet in gemeentelijk beleid. Ook bevat het document relevante achtergrondinformatie over ratten, muizen en IPM.

MEER INFORMATIE

- Rapport verkenningsstudie Antea Group
- Rapport gemeentelijke knaagdierbeheersing CenSAS, Universiteit Utrecht

EEN PLAAG VOORKOMEN DOEN WE SAMEN

VIER MINISTERIES

Bij het knaagdierbeleid (en het dierplaagbeleid in bredere zin) zijn op landelijk niveau de volgende vier ministeries betrokken:

- Infrastructuur en Waterstaat (IenW);
- Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV);
- Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS);
- Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

SAMENWERKEN

De vier ministeries willen in samenwerking met andere betrokkenen werken aan het verantwoord voorkomen van gezondheidsproblemen, economische schade en andere overlast, veroorzaakt door ratten en muizen. Daarom is in 2021 het programma IPM Knaagdierbeheersing van start gegaan. Verschillende betrokkenen werken samen aan diverse thema's binnen de knaagdierbeheersing.

In de Kamerbrief van oktober 2020 is de lijn van het programma gecommuniceerd als reactie op een rapport van het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu).

Inleiding

Programma IPM Knaagdierbeheersing

BELEIDSDOEL PROGRAMMA

Het beleidsdoel van het programma IPM-Knaagdierbeheersing is als volgt geformuleerd: "**een duurzame en effectieve knaagdierbeheersing**, die ook zo wordt ervaren door betrokkenen".

Duurzaam betekent ***geen of zo min mogelijk***:

- ***residuen*** van chemische middelen in het milieu;
- ontwikkeling van ***resistentie*** door ratten en muizen tegen chemische middelen;
- ***lijden*** van ratten en muizen of niet-doelwit organismen.

Effectief kan vertaald worden in ***geen***:

- onaanvaardbare overlast van plagen;
- onbeheersbare plagen;
- negatieve effecten op ecosystemen.

Ook moet het risico op verspreiding van ziekteverwekkers worden verkleind en economische schade worden voorkomen. Onder dit laatste valt onder andere brand door knaagschade of het verloren gaan van grondstoffen en levensmiddelen door vervuiling.

MEER INFORMATIE

- Communicatie Knaagdierbeheersing vanuit het Rijk
- Kamerbrief met reactie op rapport RIVM geïntegreerde knaagdierbeheersing
- RIVM rapport uit 2019. Duurzame en effectieve knaagdierbeheersing - Verkennend onderzoek effectiviteit en optimalisatie geïntegreerde knaagdierbeheersing.

Inleiding

Rol van de gemeente

WETTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID

Gemeenten hebben op basis van verschillende wet- en regelgeving verantwoordelijkheden op het gebied van dierplaagbeheersing.

- **Wet publieke gezondheid**

"Het college van burgemeester en wethouders draagt zorg voor de uitvoering van algemene infectieziektebestrijding, waaronder in ieder geval behoort: het nemen van preventieve maatregelen op dit gebied" (hoofdstuk 2, artikel 6).

- **Omgevingswet en Besluit bouwwerken en leefomgeving**

De gemeente is in veel gevallen het bevoegd gezag om toe te zien op naleving van de Omgevingswet (artikel 18.2) en daaronder hangende regelgeving.

In het Besluit bouwwerken en leefomgeving staan in de paragrafen 3.3.5, 4.3.9 voorschriften die gaan over het beperken van toegang voor ratten en muizen. Zo staat er: "Een bouwwerk is zodanig dat het binnendringen van ratten en muizen wordt tegengegaan". Ook is vastgesteld dat openingen in de uitwendige scheidingsconstructie niet breder mogen zijn dan 0.01 meter.

OVERIGE BELEIDSTERREINEN

Gemeenten gaan daarnaast over tal van terreinen die raken aan de preventie van knaagdieroverlast. Te denken valt aan de inrichting en het onderhoud van openbaar groen en de omgang met afval. Ook speelt de gemeente een belangrijke rol als het gaat over voorlichting en communicatie richting inwoners.

Voor het beheersen van dierplagen kan de gemeente een **vakbekwame dierplaagbeheerser** in dienst nemen of inhuren. Zie bijvoorbeeld de websites van NVPB en PLA..N. Voor het inzetten van rodenticiden moeten plaagdiermanagement bedrijven **IPM gecertificeerd** zijn. Beheerst de gemeente zelf, dan moet de gemeente dus gecertificeerd zijn. Een overzicht van IPM gecertificeerde bedrijven is te vinden op de website van KPMB.
Welke taken de gemeente uitbesteedt kan onder andere afhangen van de grootte van de gemeente, benodigde licenties, kennis/ervaring, ernst van de overlast. Bij sommige gemeenten is dierplaagbeheersing belegd bij de dienst die binnen de gemeente verantwoordelijk is voor volksgezondheid of afvalverwerking. In Amsterdam bijvoorbeeld is dat de GGD en in Rotterdam en Nijmegen de afvalverwerkingsbedrijven Schone Stad Rotterdam (voorheen Roteb) en DAR.

MEER INFORMATIE

- Wet publieke gezondheid
- Omgevingswet
- Besluit bouwwerken en leefomgeving

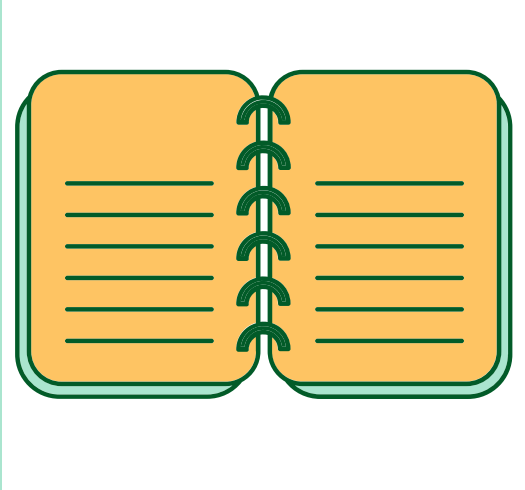

Leeswijzer

DERTIEN BOUWSTENEN

In dit document zijn in totaal 13 bouwstenen (aanbevelingen) voor de preventie van knaagdieroverlast in de gemeente verwerkt. U vindt de bouwstenen elk op een eigen pagina. Voor alle bouwstenen geldt dat de gemeente deze zelf kan oppakken of kan uitbesteden aan derden.

Op verschillende pagina's wordt middels iconen verwezen naar extra informatie en bronnen. Door op de titels van de bronnen te klikken gaat u direct naar de betreffende bron toe.

Icoontjes van lampen geven interessante wetenswaardigheden aan.

Op verschillende plekken zijn ter illustratie en inspiratie voorbeelden van een preventieve aanpak in gemeenten weergegeven.

INTERNE LINKS

In het document zijn interne links opgenomen tussen pagina's. Ook kunt u vanuit de inhoudsopgave direct naar de verschillende pagina's gaan. Vanuit daar kunt u altijd weer terug naar de inhoudsopgave.

OPBOUW

Het document bestaat uit de volgende secties:

- **Inleiding** over: het document, het overheidsprogramma IPM Knaagdierbeheersing en de rol van gemeenten.
- **Achtergrond**informatie over: ratten en muizen, IPM, de Plaagdier Risico Inventarisatie (PRI), het bepalen van een drempelwaarde, rodenticiden en preventie.
- **Bouwstenen** 1 tot en met 13.

Aan het einde van het document is informatie opgenomen voor situaties waarin preventie niet voldoende is en bestrijding gewenst kan zijn. Tot slot vindt u een overzicht van relevante organisaties, afkortingen, bronnen en gebruikte voorbeelden.

TOTSTANDKOMING DOCUMENT

Dit document is een initiatief van de werkgroep preventie binnen het programma IPM Knaagdierbeheersing. Het document is tot stand gekomen in samenwerking met andere werkgroepen van het programma. Daarnaast zijn eerder verschenen documenten geraadpleegd en zijn gesprekken gevoerd met diverse experts en betrokkenen.

Achtergrond

Ratten en muizen

OPPORTUNISTEN

Huismuizen, bruine ratten en zwarte ratten zijn knaagdieren die tot de familie van de ware muizen (*Muridae*) behoren en wijd verspreid zijn over de aarde.

Huismuizen en bruine ratten komen in **heel Nederland** voor. Zwarte ratten komen vooral voor in Zuid- en Midden-Nederland, met name in havengebieden en opslagplaatsen voor voedings- en grondstoffen.

De knaagdieren kunnen zich uitstekend **aanpassen** aan uiteenlopende omstandigheden en leven veelal in de nabijheid van mensen. Het zijn **opportunisten** die slim gebruikmaken van alles wat mensen ze bieden. Ze kunnen goed klimmen, rennen en springen. Bruine ratten zijn goede zwemmers.

LEEFWIJZE

Ratten en muizen zijn **sociale dieren** die leven in **familiegroepen**. Ze zijn vooral actief in de nacht en schemer. Bruine ratten leven in (zelf gegraven) holen onder struiken, gebouwen, boomwortels of in oevers. Ook leven ze in riolen. Zwarte ratten en huismuizen nestelen met name in gebouwen of opslagplaatsen.

VOORTPLANTING

Ratten en muizen planten zich het hele jaar door voort, mits er voldoende voedsel is. In het geval van bruine ratten worden er pieken gezien in maart en september/oktober. Zwarte ratten planten zich met name voort tussen maart en november en buitenlevende huismuizen van april tot september. Door bestrijdingsacties nemen populatiegroottes soms in korte tijd snel af. Echter, dit wordt meestal gecompenseerd door meer en grotere nesten, met name wanneer er nog steeds voldoende voedsel is.

VOEDSEL, SCHUILEN EN WATER

De belangrijkste 3 dingen die nodig zijn voor de overleving van ratten en muizen zijn:

- **water** (in geval van ratten);
- **voedsel**;
- **schuil- en nestgelegenheid.**

Op de meeste locaties waar mensen leven, zijn deze zaken volop aanwezig. Ratten en muizen hoeven niet veel te eten: ratten slechts 20-30 gram per dag en muizen slechts 3.5 gram per dag. Als het voedsel voor ten minste 15 procent uit water bestaat hoeven muizen niets te drinken. Ratten moeten daarentegen naast hun voedsel wél drinken.

MEER INFORMATIE

- Over de verspreiding van ratten in Nederland: de Rattenmonitor
- Over de zwarte rat: werkgroep zwarte rat
- Over ratten en muizen: website van de Zoogdiervereniging

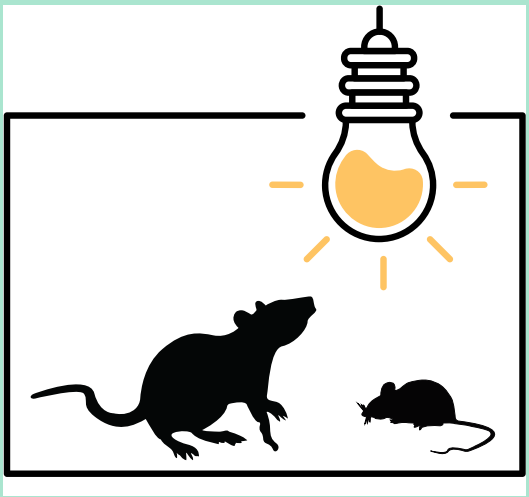

Achtergrond

Ratten en muizen

Weetjes

POPULATIEGROOTTE

- Muizen krijgen 4 à 9 jongen per nest en 6 à 10 nesten per jaar. Bij gunstige omstandigheden kan één vrouwtje dus 90 nakomelingen per jaar krijgen.
- Deze nakomelingen krijgen op hun beurt ook weer nakomelingen, waardoor een populatie snel kan toenemen.
- De populatiegrootte wordt bij ratten en muizen grotendeels bepaald door de **hoeveelheid voedsel**.
- Van muizen is bekend dat de eierstokken van vrouwelijke muizen kleiner of zelfs inactief worden als er weinig voedsel beschikbaar is. De voortplanting wordt op die manier geremd.
- Wanneer populaties ratten en muizen te groot worden, treedt er veelal een **natuurlijke regulatie** op door ziekten.

AANPASSINGSVERMOGEN

Ratten en muizen passen zich razendsnel aan hun omgeving aan. Door de snelle voortplanting gaan **genetische aanpassingen** snel. Van muizen in delen van New York, waar veel fastfood aanwezig is, is bekend dat zij genetisch beschermd zijn tegen de ontwikkeling van obesitas.

TANDEN

- Tanden van ratten en muizen groeien altijd door. Knagen houdt de tanden kort.
- Hun tanden zijn erg sterk. De hardheid van rattentanden is **5.5 op de schaal van Mohs,** die mineralenhardheid aangeeft. Ijzer heeft een hardheid van 4.0 en een menselijke vingernagel van 2.5.
- Het **dichtmaken van gaten** met purschuim is dus niet voldoende. Ook door beton kunnen ze heen, mits er een kleine opening is waar ze kunnen beginnen.

COMMUNICATIE

- Ratten en muizen doen veel met **geur**. Zo laten muizen urine achter waar ze lopen.
- Zowel ratten als muizen laten **buiksmeer** achter op oppervlakken waar ze overheen lopen. Op die manier stippelen ze vaste routes uit. Het buiksmeer is te zien als een bruine vettige substantie op oppervlakken.
- Communicatie gaat bij ratten en muizen ook via **ultrasone geluiden,** dier niet met het menselijk oor te horen zijn.

NEOFOOB

- Ratten zijn neofoob. Dat wil zeggen dat ze schuw zijn voor nieuwe dingen. Ze moeten daaraan wennen en verkennen de omgeving nauwkeurig.
- Ratten sturen het liefst eerst een **verkenner** op pad om de omgeving te verkennen. Dit zijn vaak jonge dieren. Als de verkenners heelhuids terugkomen is de omgeving veilig en kunnen de andere ratten ook op pad.

Achtergrond

Ratten en muizen

Kenmerken

	BRUINE RAT	ZWARTE RAT	HUISMUIS
Latijnse naam en alternatieve namen	*Rattus norvegicus,* Rioolrat, Noorse rat, stadsrat, waterrat	*Rattus rattus,* Dakrat, zolderrat, scheepsrat	*Mus musculus*
Locaties in Nederland	Overal	Midden- en Zuid-Nederland	Overal
Gewicht (gram)	140 - 500	135 - 250	12 - 30
Lengte lichaam (cm)	16 - 30	14 - 23	7 - 10
Lengte staart (cm)	12 - 23 (staart < lijf)	17 - 25 (staart > lijf)	7.5 - 10 (staart > lijf)
Uiterlijk	Grijsbruin, lichte buik, stompe snuit	Blauwgrijs/zwart, spitse snuit	Bruin met grijs/zwart, lichte buik, spitse snuit
Uitwerpselen (lengte x breedte in mm)	12 - 22 x 5 - 7	15 x 3 - 4	3 - 8 x 1 - 3
Aantal nesten per jaar	3 - 5	3 - 6	6 - 10
Aantal jongen per nest	7 - 15	6 - 10	4 - 9
Geslachtsrijp (maanden)	3 - 4	3 - 4	2
Draagtijd (dagen)	20 - 23	20 - 24	21
Zoogtijd (dagen)	21	21	21
Levensverwachting (jaar)	1 - 4 (gem. 2)	1 - 4 (gem. 2)	1 - 4 (gem. 1 - 1.5)

Achtergrond

Integrated Pest Management (IPM)

INTEGRALE BEHEERSING

Integrated Pest Management (Integraal Plaagdier Management) oftewel IPM gaat over een verantwoorde en integrale beheersing van dierplagen, nu en in de toekomst.

FOCUS OP PREVENTIE

IPM is erop gericht om overlast en schade te voorkomen en het gebruik van chemische middelen zo veel mogelijk te beperken. De IPM-aanpak voor knaagdierbeheersing (werken volgens het certificatieschema IPM-Knaagdierbeheersing) gaat uit van monitoring en preventie van overlast door het aanbrengen van wering en toepassen van habitatmanagement.

BESTRIJDING ALLEEN ALS HET NIET ANDERS KAN

Als er na toepassing van preventie toch overlast ontstaat, dan is de volgende stap de inzet van niet-chemische bestrijdingsmethoden.

Pas als deze onvoldoende werken, kunnen als laatste stap chemische bestrijdingsmiddelen worden ingezet.

IPM 2023

Vanaf 2023 mogen ratten en muizen alleen nog bestreden worden met de chemische middelen *anticoagulantia* en *cholecalciferol* door beheersbedrijven die IPM gecertificeerd zijn. Dit betekent dat particulieren deze chemische middelen niet meer mogen gebruiken en ze ook niet mogen kopen. Agrariërs hebben de mogelijkheid om zichzelf te certificeren voor IPM.

Wanneer IPM en dus preventie goed wordt uitgevoerd ontstaat er in de eerste plaats significant minder overlast. Er hoeven vervolgens beduidend minder of geen dieren te worden gedood met middelen die voor doeldieren, niet-doeldieren en het milieu schadelijk zijn.

BEHEER EN BEHEERSING

Vroeger werd vooral gesproken over ongedierte-bestrijding. Tegenwoordig spreken we over dierplaagbeheer en -beheersing.

- Dierplaagbeheer: het geheel aan beleid (inclusief drempelwaarden en plannen voor preventie) en dierplaagbeheersing.
- Dierplaagbeheersing: de combinatie van monitoring, preventie en bestrijding.
- Bestrijding: mechanische en chemische methoden om dieren te vangen of doden.

MEER INFORMATIE

- Kijk op www.ipm2023.nl
- Website KPMB
- Website Ctgb
- Website Rijksoverheid

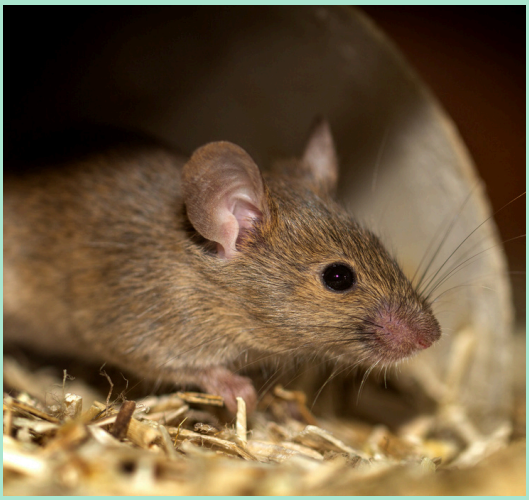

DE PDCA-CIRKEL VOOR IPM

De PDCA-cirkel© voor IPM is opgesteld door het Kennis- en Adviescentrum Dierplagen (KAD) en kan worden gebruikt om de stappen van IPM te doorlopen.

De PDCA-cirkel die bestaat uit **Plan, Do, Check, Act,** en kan zowel voor het beheer als de beheersing van dierplagen worden toegepast.

Achtergrond

Integrated Pest Management (IPM)

PLAN, DO, CHECK, ACT

- ***Risico's*** kunnen leiden tot overlast.
- Dit is ongewenst, dus heeft men als doel een ***drempelwaarde*** vastgesteld.
- Een plan wordt opgesteld op basis van een ***risico-inventarisatie*** (**Plan**).
- Hierna worden acties ondernomen, bijvoorbeeld het nemen van ***preventieve maatregelen*** of het uitvoeren van een ***bestrijding*** (**Do**).
- Naderhand wordt gecontroleerd of de genomen acties voldoende resultaat hebben opgeleverd (**Check**).
- Tot slot worden plannen indien nodig aangepast op basis van nieuwe informatie (**Act).**
- Wanneer er nog steeds risico's boven de drempelwaarde zijn, kan de cirkel opnieuw worden doorlopen.

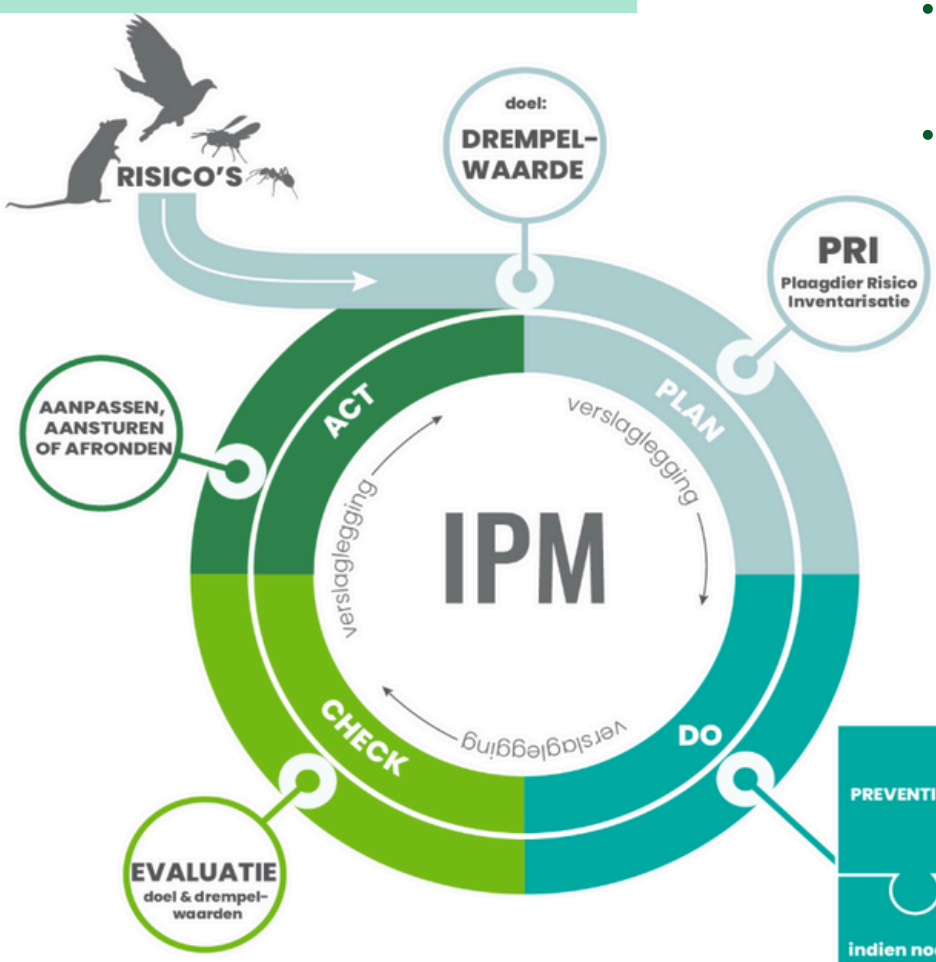

© Copyright KAD

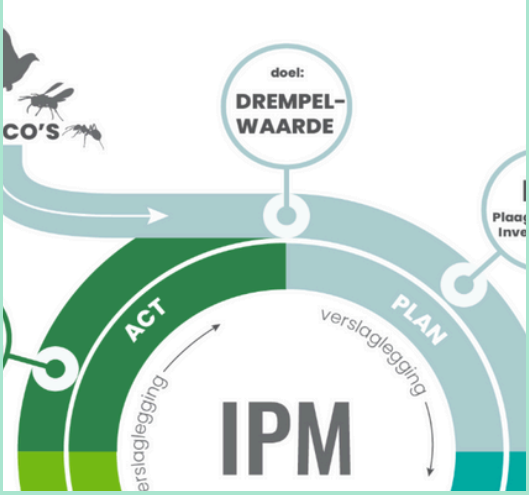

Achtergrond

Drempelwaarde

LOCATIESPECIFIEK

De bepaling van een drempelwaarde voor overlast is altijd afhankelijk van een **specifieke locatie** en situatie; er kan dus niet één vaste drempelwaarde worden vastgesteld.

De drempelwaarde is gebiedsafhankelijk en niet vastomlijnd, maar moet worden bepaald in gezamenlijkheid met betrokkenen binnen een gemeente. **Betrek hierbij dus verschillende betrokkenen.** Bij voorkeur ook een professionele dierplaagbeheerser.

Er kunnen bepaalde gebieden worden aangemerkt als **risicogebieden**. In deze gebieden moet extra worden opgelet.

VOLLEDIGE AFWEZIGHEID NIET MOGELIJK

Volledige afwezigheid van ratten en muizen is niet mogelijk en vaak ook niet wenselijk, vanwege hun rol in het (stadse) ecosysteem. De dieren horen -onder andere- bij de stadse leefomgeving.

Verschillende gemeenten geven dit ook aan in hun communicatie en beleid.

DREMPELWAARDE BEPALEN

Punten die kunnen worden meegenomen in het bepalen van de drempelwaarde en overschrijding daarvan zijn:

- Het **tijdstip** waarop ratten worden gezien.
- De **locatie** (binnen/buiten).
- Het **aantal dieren** dat op 1 locatie wordt gezien.
- Het **aantal meldingen** per tijdseenheid.
- **Specifieke gevaren** voor de volksgezondheid, zoals aantasting van voedsel en vervuiling door ontlasting, die mede door monitoring in kaart kunnen worden gebracht.
- Gebruik van hetzelfde **zwemwater** door ratten en mensen of huisdieren.
- Specifieke gevaren voor **knaagschade** en eventuele kortsluiting.

MEER INFORMATIE

- Het RIVM brengt elk jaar het rapport Staat van de Zoönosen uit met een overzicht van risico's op verspreiding van ziekten tussen dieren en mensen

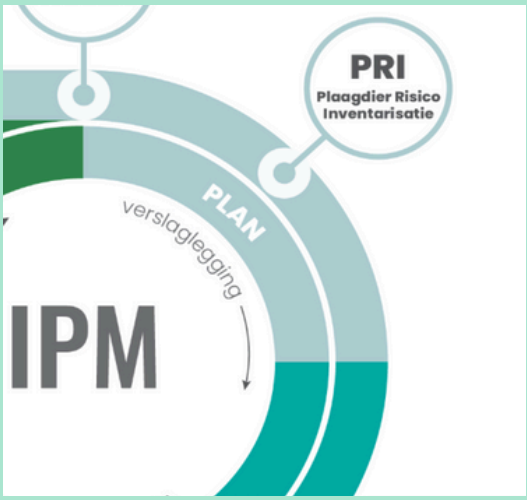

WELKE RISICO'S ZIJN ER?

Het uitvoeren van een Plaagdier Risico Inventarisatie (PRI) vormt een belangrijke stap binnen de IPM-werkwijze. Met een PRI wordt **inzicht** verkregen in welke diersoorten er voorkomen op een bepaalde locatie en welke risico's deze diersoorten vormen. Een PRI kan ook inzichtelijk maken welke locaties een extra risico vormen en dus extra in de gaten moeten worden gehouden.

Een PRI wordt vervolgens gekoppeld aan een monitoringsplan, een preventieplan en een bestrijdingsplan. **Betrek bij een PRI en het maken van een plan een professionele dierplaagbeheerser.**

BREDERE ECOLOGISCHE INVENTARISATIE

Naast een PRI is het verstandig om een bredere ecologische inventarisatie te doen. Op die manier kan inzichtelijk worden gemaakt welke natuurlijke vijanden er aanwezig zijn op de grond, in de lucht en in het water. Daarnaast kunnen, in geval van bestrijdingsactiviteiten, risico's voor bijvangsten van niet-doeldieren worden ingeschat en beperkt.

Achtergrond

Plaagdier Risico Inventarisatie (PRI)

ANDERE DIEREN EN DE PRI

De volgende diersoorten kunnen onder andere worden opgenomen in een bredere ecologische inventarisatie naast of als onderdeel van een PRI.

- Marterachtigen zoals boommarter, steenmarter, bunzing en wezel
- Roofvogels zoals uilen, valken, sperwer en buizerd
- Andere vogels zoals reigers en meeuwen (ja deze eten ook ratten en muizen!)
- Grote roofvissen zoals snoek en meerval in vijvers en grachten (deze eten ook ratten die in het water zwemmen)

WIST JE DAT?

Op bepaalde plekken in grachten waar watervogels of vissen worden gevoerd, groeien snoeken uit tot grote vissen, die vervolgens ook ratten eten die op het voedsel afkomen. Op deze manier kan op dergelijke locaties toch weer een soort evenwicht ontstaan.

Foto: Alex Mars, Megades Plaagdierbeheersing

Achtergrond

Het probleem van rodenticiden

WAT ZIJN RODENTICIDEN?

Binnen de IPM-werkwijze is het terugbrengen van het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen (biociden) een belangrijk uitgangspunt. Rodenticiden zijn chemische middelen voor de bestrijding van knaagdieren. Een van de meest gebruikte rodenticiden zijn de **anticoagulantia**. Dit zijn middelen die de bloedstolling voorkomen en ervoor zorgen dat ratten en muizen overlijden als gevolg van inwendige bloedingen. Daarnaast is **cholecalciferol** (waarbij dieren overlijden door een overdosis vitamine D) een vaak toegepaste rodenticide voor zowel ratten als muizen en wordt **alfachloralose** veelal door particulieren ingezet tegen muizen.

ALLEEN ONDER STRIKTE VOORWAARDEN

Rodenticiden zijn over het algemeen **giftig en moeilijk afbreekbaar**. Daardoor vormen ze grote risico's voor het milieu en niet-doelsoorten (zowel via directe inname als doorvergiftiging via consumptie van knaagdieren). Het gebruik ervan is daarom alleen onder **strikte voorwaarden** (een certificaat IPM-Knaagdierbeheersing) mogelijk.

MILIEU EN DOORVERGIFTIGING

Door de inzet van rodenticiden ontstaan er risico's voor andere diersoorten -waaronder natuurlijke vijanden van knaagdieren- door:

- **directe vergiftiging** in geval van directe inname als gevolg van versleping of toegang tot lokdozen;
- **indirecte vergiftiging** (doorvergifting) door het eten van vergiftigde ratten en muizen.

Verder kunnen werkzame stoffen achterblijven in het **milieu** en daar schade veroorzaken.

DIERENWELZIJN

Rodenticiden zorgen voor aanzienlijk dierenleed, doordat ratten en muizen een langzame (4-10 dagen) en **pijnlijke dood** sterven. Anticoagulantia en cholecalciferol zijn door wetenschappers ingeschaald op 'ernstig tot extreem ongerief' en behoren daarmee tot de **hoogste ongeriefcategorie** voor bestrijdingsmiddelen (zie 'meer informatie').

RESISTENTIE

Sinds geruime tijd blijkt dat muizen en ratten resistent worden tegen anticoagulantia en er niet of pas veel later aan overlijden. Dit zorgt voor een verminderde effectiviteit en meer risico's voor het milieu en andere dieren.

MEER INFORMATIE

- Kijk op www.biociden.nl
- Rapport KAD en CLM over versleping
- Rapport Vlaamse overheid over dierenwelzijn
- Rapport van de WUR over resistentie
- Register gecertificeerde bedrijven: www.kpmb.nl

Achtergrond

Preventie en natuurlijke regulatie van populaties

WAT IS PREVENTIE?

Preventie vormt samen met monitoring de **eerste stap** van knaagdierbeheersing. Het omvat alle maatregelen die ervoor zorgen dat:

1. de populatie knaagdieren op natuurlijke wijze wordt **gereguleerd** of niet boven een bepaalde grootte komt en/of
2. wordt **voorkomen** dat knaagdieren toegang hebben tot bepaalde locaties.

Preventie bestaat voornamelijk uit maatregelen in de omgeving die gericht zijn op het wegnemen of verminderen van **transportroutes**, **schuilgelegenheid**, **nest-gelegenheid** en **voedselbronnen**.

STIMULEREN VAN NATUURLIJKE VIJANDEN

Ook het reguleren van de populatie op natuurlijke wijze door het inzetten van of ruimte geven aan **natuurlijke vijanden** (marters, vossen, roofvogels, reigers, katten en vissen) kan onder preventie vallen. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer op een locatie **roofvogelkasten** worden opgehangen. Het is aan te bevelen de inventarisatie van potentiële natuurlijke vijanden ook onderdeel te laten zijn van een PRI.

TIMING VAN PREVENTIE

Preventie moet met name worden ingezet voordat een drempelwaarde wordt overschreden en er een probleem is. Het voorkomt dat situaties uit de hand lopen en er ineens extreme maatregelen moeten worden getroffen. Wanneer zich al ergens ongewenst (dat wil zeggen boven een bepaalde drempelwaarde) ratten en muizen bevinden kan preventie ook worden ingezet om op natuurlijkere wijze te stimuleren dat de dieren vertrekken en een andere locatie zoeken om zich te vestigen.

BELEID ALS STARTPUNT

Een goede preventie begint bij het vastleggen van IPM in beleid of een visiedocument. Vaak ontbreken echter specifiek beleid, een heldere visie en een beheerplan. Er wordt veel gekeken door de bril van knaagdierbestrijding, waarin dus al sprake is van het uitvoeren van bestrijding met dodelijke middelen met negatieve gevolgen voor mens, dier en milieu.

WIST JE DAT?

- Grote roofvissen in grachten en vijvers ook ratten eten?
- Een bunzing 8 ratten per nacht kan vangen?
- Blijvende aanwezigheid van roofdieren op een locatie een preventief effect heeft, omdat knaagdieren daar liever niet terugkeren?
- Knaagdierplagen vrijwel altijd door menselijk gedrag ontstaan?
- Knaagdieren mee kunnen komen via transporten en ladingen (bijvoorbeeld brood, graanproducten of containers in de haven)?

13 bouwstenen voor de preventie van knaagdieroverlast in de gemeente

KLIK OP EEN TITEL EN GA DIRECT NAAR DE BOUWSTEEN

1. Maak beleid gericht op het voorkomen en omgaan met knaagdieroverlast
2. Zorg voor een goede samenwerking en afstemming tussen gemeentelijke afdelingen
3. Faciliteer en coördineer samenwerking met relevante organisaties in de gemeente, waaronder woningcorporaties
4. Stem verantwoordelijkheden goed af, zodat voor iedereen duidelijk is wie wat doet (bijvoorbeeld na een overlastmelding)
5. Communiceer duidelijk naar inwoners over onder andere het voorkomen van overlast en het maken van meldingen
6. Regel een goed systeem voor het monitoren en melden van dierplagen
7. Maak inrichting en onderhoud van groen minder aantrekkelijk voor knaagdieren
8. Maak het afvalsysteem knaagdierproof
9. Houd bij de aanleg en het onderhoud van riolering rekening met de aanwezigheid van ratten
10. Besteed aandacht aan menselijk gedrag, zoals het voeren van dieren en de omgang met (zwerf)afval
11. Houd als opdrachtgever of vergunningverlener bij (ver)bouw of renovatie toezicht op knaagdierbestendigheid
12. Houd bij het verlenen van vergunningen voor horeca, evenementen en winkels rekening met knaagdieroverlast
13. Reserveer voldoende budget voor preventie van dierplagen

NAAR INHOUDSOPGAVE

Bouwsteen 1

Maak beleid gericht op het voorkomen en omgaan met knaagdieroverlast

PREVENTIE IN BELEID

Om het voorkomen van knaagdieroverlast effectief en verantwoord te laten verlopen en goed aan de slag te gaan met preventie, is het van belang om de aanpak vast te leggen in beleid.

Dat kan bijvoorbeeld in een speciaal op dierplagen gerichte **notitie**, **nota** of een **visie- of beleidsdocument**.

Ook vanuit andere beleidsdocumenten kunnen er **links** worden gemaakt naar een document dat specifiek over dierplagen gaat en vice versa. Enkele grote gemeenten hebben al beleid gericht op dierplagen.

IN IEDER GEVAL OPNEMEN

Neem in ieder geval de volgende aspecten van knaagdierbeheer op in beleid:

- Het uitvoeren van plaagdierrisico inventarisaties
- Het vaststellen van risicogebieden en drempelwaardes
- Een preventie-, monitorings- en beheersplan
- Omgang met meldingen (ook van beleidsterreinen gerelateerd aan knaagdieren, waaronder afval)

PORTEFEUILLE DIERPLAGEN

Wijs daarnaast personen aan met een portefeuille of taakaccent dierplaagbeheer, zoals een wethouder of ambtenaar. Op dit moment wordt het thema veelal opgepakt door personen binnen de gemeente die er toevallig affiniteit mee hebben.

AFSPRAKEN MET DERDEN

De afspraken en wensen op het gebied van knaagdierbeheer en preventie moeten ook worden meegenomen in contracten en afspraken met dierplaagbeheersers en andere uitvoerders voor de gemeente.

VOORBEELDEN

- Gemeente Amsterdam, Meerjarenplan 2019-2022, Omgang met overlastgevende dieren.
- Gemeente Utrecht, Notitie aanpak plaagdierbeheersing 2020
- Gemeente Breda, Nota aanpak dierplaagbeheersing

Bouwsteen 2

Zorg voor een goede samenwerking en afstemming tussen gemeentelijke afdelingen

VERSCHILLENDE BELEIDSTERREINEN

Bij verschillende gemeenten is het thema knaagdierbeheersing, of in bredere zin dierplaagbeheersing, ondergebracht bij diverse afdelingen of beleidsterreinen. Voor de hand liggende afdelingen zijn openbare ruimte, ruimtelijke ordening en leefomgeving. Maar het thema kan ook zijn onderbracht bij afvalverwerking en reiniging of bij stadsecologie.

RELATIE MET DIERPLAGEN

Dierplaagbeheersing en de preventie van dierplagen raken aan diverse beleidsterreinen. Het is daarom belangrijk om alle beleidsterreinen en afdelingen die een relatie hebben met dierplaagbeheersing te betrekken in het opstellen en uitvoeren van beleid. De volgende beleidsterreinen moeten er in ieder geval bij worden betrokken:

- Openbare ruimte
- Inrichting en het onderhoud van groen
- Afval en reiniging
- Volkshuisvesting en welzijn, inclusief woonoverlast
- Bouwen en verbouwen
- Vergunningen
- Dierenwelzijn en stadsecologie

AFSTEMMING

Leg in beleid ook al vast welke afdeling op welke manier betrokken is en welke inbreng kan leveren. Een goede samenwerking tussen afdelingen kan worden gefaciliteerd door het instellen van een persoon of projectgroep die de coördinatie op zich neemt. Haak naast beleidsafdelingen ook buurtteams aan.

TER ILLUSTRATIE

Wanneer er een herinrichting plaatsvindt van een buurt en de **groenvoorzieningen** worden aangepast, moet ook rekening worden gehouden met hoe en wanneer het **afval** wordt ingezameld. Zo is het bijvoorbeeld niet slim om rondom een ondergrondse vuilcontainer dichte bosschages te planten. Deze bosschages vormen namelijk uitstekende schuilmogelijkheden voor ratten. Bij de ondergrondse container kunnen onbedoeld voedselvoorzieningen voor ratten worden gecreëerd als gevolg van bijplaatsingen (zie ook bouwsteen 8 over afval).

Foto: Peter van Poelgeest, Duurzaam Fauna Advies

Bouwsteen 3

Faciliteer en coördineer samenwerking met relevante organisaties in de gemeente

SAMENWERKING

Voor een goede beheersing van dierplagen is samenwerking essentieel, zowel binnen de gemeentelijke organisatie als binnen de fysieke gemeentegrenzen.

Samenwerking tussen de gemeente en verschillende organisaties binnen de gemeente, zoals **woningcorporaties** of exploitanten van horeca of winkelcentra, is van groot belang. Iedereen heeft namelijk een eigen rol en verantwoordelijkheid.

Inwoners, waaronder huurders, moeten weten waar ze voor welk type overlast terechtkunnen en wie waarvoor verantwoordelijk is.

GEMEENTE ALS CENTRALE SPELER

De gemeente is bij uitstek de partij om samenwerking met andere organisaties vorm te geven en te coördineren, omdat zij het beste overzicht heeft en partijen makkelijk bij elkaar kan brengen.

Een duidelijke visie vanuit de gemeente is een belangrijke basis voor samenwerking en het aanhaken van betrokkenen.

SAMENWERKING BUITENGEBIED

In het buitengebied van de gemeente is het van belang om ook het **waterschap** en **Rijkswaterstaat** aan te haken. Zij gaan over het beheer van onder andere sloten en wegen.

Sloten en slootkanten worden met een zekere regelmaat uitgebaggerd en beheerd. Houd in de keuze van het beheer rekening met mogelijke aanwezigheid van ratten en andere knaagdieren. Dit is met name van belang als er (agrarische) bedrijven of woningen in de buurt liggen die voedselbronnen voor knaagdieren vormen.

Bij op- en afritten van (snel)wegen, rotondes en wegrestaurants worden vaak afval en etensresten weggegooid. Ook hier moet extra op worden gelet.

VOORBEELDEN

In Utrecht heeft de gemeente deze rol opgepakt. Daar is een overlegstructuur ingericht waar woningcorporaties, Universiteit Utrecht, Dierenbescherming en GGD Regio Utrecht samen met de gemeente inzitten.

In de gemeente Gorinchem wordt samengewerkt met het Kennis- en Adviescentrum Dierplagen, de woningcorporatie en het Natuurcentrum Gorinchem.

Bouwsteen 4

Stem verantwoordelijkheden goed af, zodat voor iedereen duidelijk is wie wat doet

WIE DOET WAT

Preventie is een **gezamenlijke verantwoordelijkheid** waaraan iedereen zijn eigen steentje bijdraagt. Om overlast van knaagdieren te voorkomen en op te lossen is het, naast samenwerking, van belang helder te hebben wie waar verantwoordelijk voor is en hier ook naar te handelen. Stel ook een **werkwijze** vast voor de omgang met meldingen en adequate opvolging daarvan.

Op dit moment is niet altijd duidelijk wie waarvoor verantwoordelijk en aanspreekpunt is. Inwoners weten dan niet waar ze een melding moeten maken en wie vervolgens aan zet is om op deze melding in te gaan. Maak duidelijk of zij bijvoorbeeld de gemeente moeten bellen of de woningcorporatie.

IN IEDER GEVAL BETREKKEN

Bespreek binnen de gemeente de verantwoordelijkheden, stem af en informeer inwoners hierover. Afstemming moet in ieder geval plaatsvinden tussen de **gemeente**, **woningcorporaties**, uitvoerende diensten zoals **afvalverwerking** of **GGD**, en eventueel ingehuurde **dierplaagbeheersers**.

HUURWONINGEN

De verantwoordelijkheden zijn afhankelijk van waar de bron van het probleem ligt. Als het over problemen in huurwoningen gaat is vaak de woningcorporatie of andere **verhuurder** verantwoordelijk, maar verhuurders stellen soms ook dat zij alleen verantwoordelijk zijn als het over ratten gaat. Als huurders dan last hebben van muizen is het de verantwoordelijkheid van de **huurder** zelf. Het probleem kan echter wel voortkomen uit **gebreken** aan de woning en dan is de verhuurder verantwoordelijk.

KOOPWONINGEN

In het geval van koopwoningen zijn **huiseigenaren** meestal verantwoordelijk. De verantwoordelijkheid voor de preventie van knaagdieren in woningen ligt dan bij eigenaren van woningen. Wel kan het zo zijn dat een gemeente de verantwoordelijkheid neemt als er sprake is van overlast in de openbare ruimte of het deel van het riool dat bij de gemeentegrond hoort.

ROLLEN BINNEN ORGANISATIES

Naast afstemming van verantwoordelijkheden op organisatieniveau, is het van belang om binnen de gemeentegrenzen af te stemmen welke personen (bijvoorbeeld **wijkbeheerders**, woningconsulenten of **maatschappelijk werkers**) waar verantwoordelijk voor zijn. **Sociaal economische problemen** hangen vaak samen met knaagdieroverlast.

Bouwsteen 5

Communiceer duidelijk naar inwoners over onder andere preventie en het maken van meldingen

ROL VAN INWONERS

Inwoners van een gemeente hebben een essentiële rol in het voorkomen van overlast, omdat **menselijk gedrag** veelal de oorzaak is van overlast (zie bouwsteen 10). Daarnaast spelen inwoners via meldingen een **belangrijke rol bij monitoring**. Het is daarom van belang dat inwoners op de hoogte zijn van hun rol, weten hoe zij zelf meer aan preventie kunnen doen en weten waar ze overlast kunnen melden.

In de communicatie is het belangrijk dat paniek wordt weggenomen en duidelijk wordt dat er sprake is van een gezamenlijke aanpak. Een gemeente kan de communicatie zelf uitvoeren of uitbesteden.
In opdracht van het Rijk is er een **toolkit** ontwikkeld met white-label communicatiematerialen die gemeenten kunnen gebruiken.

MOGELIJKE KANALEN

- Gemeentelijke website, sociale media en nieuwsbrieven
- Huis-aan-huis bladen
- Communicatiekanalen van woningcorporaties en VVE's
- Doorverwijzen naar de websites zoals Plaagvoorkomen.nl of naar het KAD en Milieu Centraal.

IN IEDER GEVAL COMMUNICEREN

In de communicatie moet er in ieder geval aandacht zijn voor de volgende zaken:

- Zeg wat er aan de hand is
- Zeg wat de gemeente doet
- Zeg wat inwoners moeten doen
- **Wat** zijn ratten en muizen voor dieren en hoe herken je ze?
- De plek van ratten en muizen in de leefomgeving en hun **nut** in het ecosysteem
- Hoe **ontstaat overlast** en hoe kan het voorkomen worden?
- **Concrete tips** voor de preventie van overlast in en om het huis (huis knaagdierproof maken)
- Hoe **herken** je een plaag en wat doe je dan?
- Waar kun je **melden**?
- Belang van een **gezamenlijke aanpak**
- Verantwoord gebruik van **middelen** voor bestrijding
- **Welzijn** van ratten en muizen

VOORBEELD UIT VLAANDEREN

In Vlaanderen (België) heeft de afdeling Dierenwelzijn, onderdeel van de Vlaamse overheid, uitgebreide informatie op haar website staan over preventie en een diervriendelijkere beheersing van ratten en muizen. Zo is er een informatiedocument over knaagdieren rond de woning.

Ook is er een beslisboom te vinden die particulieren kunnen doorlopen om te achterhalen of er echt sprake is van overlast en van welke diersoort.

De afdeling Dierenwelzijn heeft ook aanbevelingen voor gemeenten opgenomen.

Bouwsteen 6

Regel een goed systeem voor het monitoren en melden van dierplagen

CENTRAAL MELDSYSTEEM

Voor het monitoren, voorkomen en adequaat oplossen van knaagdieroverlast is het belangrijk om een centraal meldsysteem te hebben of verschillende meldsystemen en meldingen aan elkaar te **koppelen**. Voor de monitoring op landelijk niveau worden gemeenten opgeroepen deel te nemen aan de landelijke **Rattenmonitor**.

MELDINGEN GERELATEERD AAN KNAAGDIEREN

Binnen een gemeente kunnen veelal verschillende typen meldingen worden gemaakt. Meldingen over **afval, groenonderhoud, gebreken aan straatwerk, riolering** en **woonoverlast** kunnen een relatie hebben met de aanwezigheid van knaagdieren. Een stoeptegel kan verzakt zijn doordat ratten eronder hebben gegraven. De afhandeling zit dan niet alleen in het herstellen van het straatwerk, maar ook in het uitvoeren van een inspectie eronder. Een melding over afval op straat moet snel en adequaat worden opgelost om te voorkomen dat er (knaag)dieren op afkomen en er een risicolocatie ontstaat. **Koppel meldingen dus aan elkaar.**

ONGEZIENE MELDINGEN

Ongeziene meldingen ontstaan wanneer meldingen niet worden doorgegeven aan de gemeente of meldingen niet aan elkaar worden gekoppeld. Inwoners doen bijvoorbeeld melding bij hun verhuurder of lossen het probleem zelf op zonder het te melden. Ook kan het zo zijn dat de gemeente een melding ontvangt over afval of woonoverlast (rommel) op een locatie, maar niet over ratten, omdat huurders dit laatste melden bij hun verhuurder. Dit kan ertoe leiden dat afval en ratten op de betreffende locatie niet aan elkaar worden gekoppeld. De gemeente heeft hierdoor verminderd zicht op risicogebieden en dit gaat ten koste van een integrale oplossing van het probleem.

Voorkom ongeziene meldingen en roep inwoners of bedrijven op om altijd te melden. Koppel verschillende meldsystemen. Betrek ook personen die bekend zijn met specifieke locaties, zoals wijkbeheerders. Zo ontstaat een beter overzicht van overlast en risicogebieden. Dit bevordert een adequate aanpak.

VEILIG EN MAKKELIJK MELDEN

Maak melden **laagdrempelig** en **veilig**. Sommige mensen schamen zich voor overlast en doen daarom geen melding. Behandel meldingen snel en adequaat, zodat mensen zien dat er ook echt iets mee wordt gedaan.

VOORBEELDEN MELDSYSTEMEN

- Buiten Beter App
- Signalen.org, o.a. gebruikt door Amsterdam
- MeldR Rotterdam

Bouwsteen 7

Maak inrichting en onderhoud van groen minder aantrekkelijk voor knaagdieren

Foto: Peter van Poelgeest, Duurzaam Fauna Advies

GROEN EN RATTEN

Bij het **ontwerpen**, **inrichten** en **onderhouden** van groen in de openbare ruimte is het van belang aandacht te besteden aan de mogelijk ongewenste aanwezigheid van knaagdieren.

Bepaalde groenvoorzieningen, zoals lage dichte bosschages, bieden met name voor bruine ratten uitstekende **schuil- en nestmogelijkheden**. Wanneer er ook nog water of bronnen van afval of voedselresten in de buurt zijn is het extra aantrekkelijk. Andersom is er ook groen, bijvoorbeeld bepaalde kruiden, dat juist een werende werking heeft.

Een gedegen PRI, inclusief een inventarisatie van andere diersoorten, kan inzicht geven in welke groenvoorzieningen op welke locatie verstandig of juist onverstandig zijn. Het aanbrengen van **graafwering** kan op bepaalde locaties ook uitkomst bieden.

Een talud met struiken in de buurt van een container met bijplaatsingen vormt een goede plek voor ratten.

Foto: Maite van Gerwen, Animo Animalis

KLIMAATADAPTATIE EN KNAAGDIEREN

Vergroening van steden, dorpen en wijken is een actueel thema in het kader van klimaatadaptatie, biodiversiteit en leefbaarheid. Echter ontbreekt tot op heden de **koppeling met het thema dierplagen**. In het kader van klimaatadaptatie worden er meer groenvoorzieningen aangebracht, waaronder **geveltuinen**. Deze maatregelen hebben uiteraard positieve effecten voor de leefbaarheid en zijn daarom gewenst. Ze moeten echter wel met zorg worden toegepast in relatie tot de beheersing van knaagdieren. Een verkeerde aanleg of inrichting verhoogt het risico op overlast, zeker bij oudere en slecht onderhouden woningen en op locaties waar al sprake is van een verhoogde plaagdruk of het risico daarop.

WIST JE DAT?

Ratten en muizen via een geveltuin in de spouwmuur of kruipruimte terecht kunnen komen? **Let bij de aanleg van geveltuinen op dat knaagdieren niet langs de gevel kunnen graven.** Werk bijvoorbeeld met een 'bak' of een plaat dieper de grond in, waardoor ratten niet langs de gevel omlaag kunnen graven en onder de woning terechtkomen. Via beplanting tegen de gevel kunnen knaagdieren langs een gevel naar boven klimmen om vervolgens via een raam de woning in te komen. Dit laatste is vooral risicovol in gebieden waar de zwarte rat voorkomt. De aanleg van geveltuinen en aanbrengen van vergroeningsmaatregelen hangen uiteraard ook samen met de algehele staat van de betreffende wijk of het betreffende gebouw en de mate waarin het gebouw op zichzelf al knaagdierproof is.

Bouwsteen 8

Maak het afvalsysteem knaagdierproof

Foto: Peter van Poelgeest, Duurzaam Fauna Advies

AFVAL IS VOEDSEL

Een van de belangrijkste redenen waarom knaagdieren op een bepaalde locatie aanwezig zijn is het aanbod van voedsel. Dit kan in de vorm zijn van menselijk afval of etensresten die ergens blijven liggen. **Zamel afval zodanig in dat knaagdieren er niet bij kunnen.** Hieronder staan enkele aandachtspunten.

Afval openbare ruimte

- Plaats voldoende prullenbakken
- Gebruik bakken waar dieren niet in kunnen
- Leeg prullenbakken op tijd
- Plaats extra prullenbakken op tijdelijk drukke plekken, zoals bij een evenement of in parken tijdens de zomermaanden

Inzamelen huisvuil

- Zamel in via (ondergrondse) containers in plaats van zakken langs de weg
- Leeg ondergrondse containers op tijd
- Voorkom bijplaatsingen bij ondergrondse containers
- Scheid plekken voor inzameling van huisvuil en grofvuil
- Zamel gft (inclusief overtollig brood) apart in om het te verwerken tot compost en biogas

GFT EN BROOD

In relatie tot knaagdieren, met name ratten, is het apart inzamelen en recyclen van overtollig voedsel of gft (groenten-, fruit- en tuinafval) aan te bevelen. Veel mensen willen of mogen vanuit geloofsovertuiging overtollig eten niet weggooien. Ze willen het graag **benutten** en doen dit onder andere door het aan dieren te voeren. Dit trekt ook ongewenste dieren aan. Door etensresten apart in te zamelen via gft-inzameling en om te zetten in **biogas en compost,** wordt het ook benut. Dit is voor veel mensen een goede oplossing. Ook het plaatsen van **broodcontainers** draagt op deze manier bij aan preventie. De gemeenten Rotterdam en Amsterdam werken met dergelijke broodcontainers.

VOORBEELDEN

- Broodcontainers Amsterdam
- Broodcontainers Rotterdam

Foto: Mark van Andel

Bouwsteen 9

Houd bij de aanleg en het onderhoud van riolering rekening met de aanwezigheid van ratten

RATTEN LEVEN OOK IN RIOLEN

De omgang met afval- en regenwater en het beheren en onderhouden van afvoeren en riolen zijn ook taken van de gemeente. Er moet worden gezorgd voor een goede afvoer van water, zodat er geen verstoppingen optreden en er geen overlast is van stank en eventuele dieren die in riolen leven. Bruine ratten leven ook in riolen. Doordat zij daar ook hun voedsel zoeken, dragen zij bij aan het open en vetvrij houden van het riool.

ONDERHOUD

Wanneer rioleren niet goed worden onderhouden of wanneer er werkzaamheden aan de riolering plaatsvinden, kunnen de ratten vanuit het riool in bijvoorbeeld woonwijken of woningen terechtkomen.

Dit is ook het geval wanneer terugslagkleppen in riolering afwezig zijn of niet goed werken.

Een goede en verstandige aanleg en onderhoud van de riolering zijn dus belangrijke aspecten van knaagdierpreventie.

PREVENTIE BIJ WERKZAAMHEDEN

Wanneer er (onderhouds)werkzaamheden aan het riool worden gepland, is het verstandig vooraf te inventariseren (middels een PRI) of en hoeveel ratten er in het betreffende deel van het riool aanwezig kunnen zijn. Het is bovendien goed om, voordat de werkzaamheden starten, ervoor te zorgen dat ratten niet in het betreffende gedeelte van het riool terecht kunnen komen. Dit kan bijvoorbeeld door elders tijdelijk een klep te plaatsen. Ook is het verstandig inwoners te informeren voordat de werkzaamheden worden uitgevoerd. Zo zijn zij voorbereid op eventuele aanwezigheid van ratten en kunnen in de omgeving extra aandacht besteden aan preventieve maatregelen. De ratten die het riool verlaten kunnen zich dan niet op een ongewenste plek hervestigen.

WIST JE DAT?

Een **rioolterugslagklep** zorgt ervoor dat er geen water, geuren en dieren van het riool in woningen of andere gebouwen terecht kunnen komen.

De klep wordt geplaatst tussen de afvoeren (zoals toilet, douche en wastafels) die uit de woning komen en het riool. Wanneer de klep niet goed werkt of vast zit kan hij open blijven staan en kunnen water, geuren en ratten erdoorheen.

Bouwsteen 10

Besteed aandacht aan menselijk gedrag, zoals het voeren van dieren en de omgang met (zwerf)afval

Foto: Peter van Poelgeest, Duurzaam Fauna Advies

GEDRAG IN RELATIE TOT OVERLAST

In veel gevallen heeft het gedrag van mensen invloed op de ontwikkeling van knaagdieroverlast. Mensen gaan bijvoorbeeld niet zorgvuldig om met afval, voeren dieren in de openbare ruimte of houden de omgeving onvoldoende schoon en opgeruimd. Hieronder staat een aantal voorbeelden van menselijk gedrag dat een relatie heeft met de (ongewenste) aanwezigheid van ratten en muizen.

In en rond het huis

- Rotzooi en voedsel in en rond het huis
- Gaten en kieren onvoldoende gedicht
- Slecht onderhoud van tuinen, rommelige tuinen

Omgang met afval

- Bijplaatsingen door defecte of volle container of door gemakzucht
- Afval of grofvuil verkeerd of te vroeg aanbieden
- Afval en etensresten in de openbare ruimte weggooien

Voeren van dieren

- Voeren om eten te benutten
- Interactie willen met dieren
- Voor dieren willen zorgen

GEWENST GEDRAG STIMULEREN

De gemeente kan op verschillende manieren inspelen op menselijk gedrag en gewenst gedrag stimuleren. Bied mensen vooral **handelingsperspectief** en geef bijvoorbeeld **alternatieven** voor bepaald gedrag. Als je aangeeft dat mensen geen brood moeten voeren aan dieren, kun je tips geven over het voorkomen van overtollig brood en verwijzen naar gft-inzameling of broodcontainers.

Hieronder volgt nog een aantal aandachtspunten:

- Achterhaal de **onderliggende reden** voor bepaald gedrag
- Focus op **positief gedrag**, dus vooral op wat mensen wel kunnen doen
- Let op **timing** en geef bijvoorbeeld informatie aan mensen bij terugkeer in een woning na renovatie (dan is alles nog schoon)
- Een **schone omgeving** stimuleert schoon gedrag
- Zet gedragsverandering in op **wijkniveau**
- Werk met een **bottom-up** aanpak waarin sprake is van bewonersparticipatie; dit zorgt voor meer draagvlak
- Geef als gemeente zelf het **goede voorbeeld**
- Let ook op sociaal economische problemen

VOORBEELDEN

- Voorkomen van bijplaatsingen door het aanbrengen van ContainerCoats leidde tot 91% minder bijplaatsingen
- Gedragsverandering voor beter gebruik van broodcontainers in Amsterdam-Noord zorgde voor een verdubbeling van het gebruik

Bouwsteen 11

Houd als opdrachtgever of vergunningverlener bij (ver)bouw of renovatie toezicht op knaagdierbestendigheid

Foto: Maite van Gerwen, Animo Animalis

KNAAGDIERBESTENDIGE (VER)BOUW

De gemeente heeft de rol erop toe te zien dat gebouwen worden gebouwd volgens de geldende eisen vanuit de Woningwet en het Bouwbesluit. Om knaagdieren buiten te houden is het van belang dat gebouwen knaagdierbestendig worden gebouwd, verbouwd of gerenoveerd.

Het is belangrijk te letten op onder andere:

- **Kieren**, **gaten** en de grootte van **ventilatieopeningen;** deze moeten conform Bouwbesluit zijn.
- Aanleg van leidingen door muren heen.
- Gebruikte materialen: gebruik bijvoorbeeld **geen purschuim**.
- **Glaswol**, **staalwol** of **speciale pasta** tegen knaagdieren kunnen wel worden gebruikt, mits ze voldoen aan bouwnormeringen en kundig worden toegepast.
- Constructie onder de grond: maak het tot een diepte van **minimaal 60 cm kierdicht.** Liever nog dieper. Ratten zijn goede gravers en kunnen langs een gevel naar beneden graven en zo in kruip-ruimte of spouwmuur komen.
- Groen langs gevels vormt een infrastructuur voor knaagdieren, zowel om naar boven als naar beneden te gaan.

ROL VAN DE GEMEENTE

Als opdrachtgever en vergunningverlener heeft de gemeente een rol in het rat- en muisbestendig maken van gebouwen. Dit kan op de volgende manieren:

- Projectontwikkelaars, aannemers en uitvoerders wijzen op het belang van knaagdierpreventie.
- In geval van nieuwbouw of renovatie bij de start van **bouwvergunningen** of bouwtrajecten een PRI (laten) uitvoeren en op basis daarvan voorstellen doen voor het knaagdierbestendig maken van de gebouwen.
- Bij (her)ingebruikname van gebouwen een **IPM-protocol** laten doorlopen door een gecertificeerde dierplaagbeheerser
- In geval van **monumentale panden** ook kijken knaagdierbestendigheid.
- Informeren van inwoners over (ver)bouwen en het knaagdierproof maken van gebouwen door o.a. het aanbrengen van wering.
- Voorkom **windhoeken**, waar zich afval kan ophopen.

NATUURINCLUSIEF

Vergroening van steden, dorpen en wijken is actueel in het kader van duurzaamheid, biodiversiteit en klimaatadaptatie. Vergroening uit zich onder andere in **natuurinclusief** en/of **circulair** bouwen (met biobases materialen). Hier ontbreekt echter nog vaak de koppeling met het thema knaagdieren. **Kies voor een integrale aanpak.** Neem in een soortenmanagementplan, dat onderdeel kan zijn van een omgevingsplan, ook een PRI mee. Breng (ingebouwde) nestkastjes zodanig aan dat zij kunnen worden gecontroleerd en schoongemaakt, met name in gebieden met de zwarte rat.

Bouwsteen 12

Houd bij het verlenen van vergunningen voor horeca, evenementen en winkels rekening met knaagdieroverlast

VEEL MENSEN, VEEL AFVAL

Waar veel mensen samenkomen en wordt gegeten en gedronken, ontstaat afval. Op deze plekken moet extra worden gelet op de preventie van knaagdieroverlast.

Evenementen, horecagelegenheden en markten zijn voorbeelden van dergelijke locaties.

De eigenaren of organisatoren van dergelijke locaties of evenementen zijn op de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor het schoonhouden en opruimen van de locatie, maar de gemeente speelt ook een belangrijke rol in het voorkomen van knaagdieroverlast op dit soort locaties. Deels volgt deze rol uit de Wabo.

PREVENTIE IN EEN VERGUNNING

Een gemeente kan in een vergunning voor een evenement, markt of horecagelegenheid eisen opnemen ten aanzien van knaagdieroverlast. De volgende zaken zijn hierbij van belang:

- Voer een PRI uit op de locatie om te bepalen **welke risico's** er zijn en welke preventieve maatregelen moeten worden genomen om deze risico's te beperken;
- Neem in vergunningvoorschriften op dat de aanvrager moet aangeven op welke manier er aan **preventie** van knaagdieroverlast wordt gedaan;
- Stel eisen aan de **afvoer van afval** en het **schoonmaken** van de locatie (na het evenement).

EXTRA MAATREGELEN

De gemeente kan verder extra **informatie** geven aan eigenaren, organisatoren en bezoekers van evenementen etc. over het voorkomen van knaagdieroverlast. Ook kan de gemeente zelf voor **extra inzameling** en afvoer van **afval** zorgen wanneer het gedurende de zomermaanden of tijdens een evenement of feestdag extra druk is in een park.

Bouwsteen 13

Reserveer voldoende budget voor preventie van dierplagen

VERSCHILLENDE BUDGETTEN

Bij gemeenten bestaan verschillende potjes of budgetten voor allerlei verschillende thema's.

Preventie van dierplagen valt al snel overal tussenin en er is dan ook veelal geen specifiek budget voor gereserveerd. Soms is voor bestrijding wél geld, maar voor preventie niet.

Bij woningcorporaties is dit vaak ook het geval. Er is wel budget voor onderhoud, maar niet voor de preventie van dierplagen, dit terwijl deze terreinen aan elkaar zijn gelinkt.

Reserveer specifiek budget voor de preventie van knaagdieroverlast en/of koppel budgetten voor bijvoorbeeld groenonderhoud, afvalverwerking en bestrijding aan budgetten voor preventie.

VERBINDEN VAN BUDGETTEN

Stel dat de gemeente wel budget heeft voor onderhoud van groen en de bestrijding van dierplagen, maar niet voor preventie van knaagdieroverlast. Door in het groenonderhoud rekening te houden met ongewenste aanwezigheid van knaagdieren moet soms meer geld worden uitgegeven. Echter, de betreffende maatregelen zorgen er juist ook voor dat er minder bestrijding nodig is, waarmee dus minder budget.
Koppeling van budgetten geeft meer inzicht t.a.v. een **billijke verdeling** ervan.

DELEN VAN INFORMATIE

Kleinere gemeenten hebben vaak weinig of geen budget voor (voorlichtings)campagnes ten behoeve van het voorkomen van knaagdieroverlast of het voorkomen van dierplagen in brede zin. Grotere gemeenten hebben dit meestal wel; zij kunnen hun kennis en **expertise delen** met kleinere gemeenten in de regio. Door informatie, ervaringen en materialen te delen hoeft niet elke gemeente opnieuw het wiel uit te vinden.

Een **regionale aanpak** (zoals projectgroep zwarte rat), waarin verschillende gemeenten samenwerken aan een gezamenlijke aanpak, kan ook uitkomst bieden. Er kan dan worden gezorgd voor een gezamenlijk budget en een meer integrale aanpak. De gemeenten Rotterdam en Cappelle aan den Ijssel werken ook samen aan een regionale aanpak (zie rapport Antea Group op pagina 5).

Wat als preventie niet voldoende is?

DODELIJKE METHODEN

Wanneer preventie niet voldoende is om overlast te voorkomen of op te lossen, kan het gewenst zijn om dieren te doden. Verschillende methoden om dit te doen hebben elk hun eigen impact op het **dierenwelzijn**, **bijvangsten** en het **milieu**. Ook kunnen de middelen verschillen in hun **effectiviteit**.

Risico's van chemische middelen zijn beschreven op pagina 16. Mechanische methoden zoals klemmen kunnen ongewenste bijvangsten veroorzaken van bijvoorbeeld marters, vogels en egels. Het is dus van groot belang om dodelijke methoden **verantwoord** in te zetten en alleen als het niet anders kan.

KIES VOOR EEN PROFESSIONAL

Voor het inzetten van dodelijke methoden kan het beste een **gecertificeerd bedrijf** worden ingeschakeld. Deze bedrijven kunnen ook op het gebied van preventie veel doen. Een overzicht van gecertificeerde bedrijven is te vinden op de website van KPMB (Keurmerk Plaagdier Management Bedrijven).

MAKEN VAN AFWEGINGEN

Om zorgvuldige afwegingen te maken ten aanzien van de omgang met dieren in het kader van overlast heeft de **Raad voor Dierenaangelegenheden** (RDA) in 2022 een afwegingskader opgesteld. Dit afwegingskader is een bijlage bij de bredere zienswijze '**Doden van dieren aan het licht**'. De RDA gaat in deze zienwijze uit van een **'nee, tenzij-principe'**. Het doden van dieren moet voorkomen worden, tenzij het echt niet anders kan. De RDA wijst in haar zienswijze ook op het belang van preventie en het inzetten van niet-dodelijke alternatieven.

BESTRIJDEN EN DIERENWELZIJN

In 2021 heeft de Vlaamse overheid onderzoek laten uitvoeren naar de **diervriendelijkheid** van knaagdierbeheersing. Van verschillende methoden is de welzijnsimpact in kaart gebracht.

Gekoppeld aan deze studie zijn er verschillende brochures uitgebracht om zowel gemeenten als inwoners voor te lichten over knaagdierbeheersing en het belang van preventie. Zie ook bouwsteen 5.

MEER INFORMATIE

- RDA Zienswijze 'Doden van dieren aan het licht'
- Gids diervriendelijke bestrijding van ratten en muizen
- Informatie voor lokale overheden over diervriendelijk beheer van ratten en muizen

Overzicht van relevante organisaties, afkortingen en bronnen

RELEVANTE ORGANISATIES

- Centre for Sustainable Animal Stewardship (CenSAS) – Ratten en muizen in dierplagen
- CLM Onderzoek en Advies
- College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Ctgb)
- Dienst Dierenwelzijn Vlaanderen
- GGD GHOR Nederland en GGD Leefomgeving
- Kennis- en Adviescentrum Dierplagen (KAD)
- Keurmerk Plaagdier Management Bedrijven (KPMB)
- Milieu Centraal - Knaagdieren
- Nederlandse Vereniging Plaagdiermanagement Bedrijven (NVPB)
- Platform Plaagdierbeheersing Nederland (PLA..N.)
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM)
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)
- Werkgroep Zwarte Rat
- Zoogdiervereniging

AFKORTINGEN

- IPM = Integrated Pest Management
- PRI = Plaagdier Risico Inventarisatie

BRONNEN

- Antea Group, Resultaten Verkenningsstudie Knaagdierbeheersing, 2020
- Cartuyvels E., De Ruyver C., Huysentruyt F., Leirs H., Moons C., Van Den Berge K., Baert K. (2021). Gids voor de Diervriendelijke Bestrijding van Ratten en Muizen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2021 (26). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel. DOI: doi.org/10.21436/inbor.36326893.
- CenSAS, Gemeentelijk beleid omtrent geïntegreerde rattenbeheersing, 2021
- CLM rapport over versleping van rodenticiden, R.J. Gommer en J.L. Lommen (CLM), B.G. Meerburg en A.P.S. Kuiper (KAD) en T.J. Boudewijn en L. Verhoek (Bureau Waardenburg), 2022.
- Dienst Dierenwelzijn Vlaanderen, Informatie voor lokale overheden over diervriendelijk beheer van ratten en muizen.
- Kamerbrief met reactie op rapport RIVM over geïntegreerde knaagdierbeheersing, oktober 2020.
- Raad voor Dierenaangelegenheden, Zienswijze Doden van dieren aan het licht, 2022.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Duurzame en effectieve knaagdierbeheersing - Verkennend onderzoek effectiviteit en optimalisatie geïntegreerde knaagdierbeheersing, 2019.
- WUR en KAD, Rapportage landelijk beeld resistentie tegen rodenticiden bij bruine ratten en huismuizen, I.M. Krijger, M. Strating, M.P.E. Pelzer-Van Gent, T.A.J. van der Lee en B.G. Meerburg, 2022.

Overzicht van goede voorbeelden

BELEID

- Gemeente Amsterdam, Meerjarenplan 2019-2022, Omgang met overlastgevende dieren. Op te vragen bij de gemeente Amsterdam.
- Gemeente Utrecht, Notitie aanpak plaagdierbeheersing 2020.
- Gemeente Breda, Nota aanpak dierplaagbeheersing.

SAMENWERKING

- Gemeente Utrecht: overlegstructuur met woningcorporaties, Dierenbescherming, Universiteit Utrecht, GGD Regio Utrecht en de gemeente
- Gemeente Gorinchem: samenwerking tussen gemeente, KAD, woningcorporatie en Natuurcentrum Gorinchem

COMMUNICATIE EN VOORLICHTING

- Dienst Dierenwelzijn Vlaanderen (België): informatie en tools over preventie en diervriendelijkere bestrijding, knaagdieren rond de woning en aanbevelingen voor gemeenten.
- Plaagvoorkomen.nl en de white-label **toolkit** voor gemeenten op milieucentraal.nl/toolkit-plaagvoorkomen
- Informatie over het voorkomen van ratten op de website van Twente Milieu.

MELDEN EN MONITOREN

- Buiten Beter App
- Signalen.org
- MeldR
- Rattenmonitor

GEDRAGSVERANDERING

- Broodcontainers Amsterdam
- Broodcontainers Rotterdam
- D&B, onderdeel van de Behavior Change Group, Voorkomen van bijplaatsingen bij ondergrondse containers
- Animo Animalis en Duurzaam Fauna Advies, Interventie broodbakken Amsterdam-Noord, 2022.